

ELİF ATALAY • “Fesi Düşürmeden”

ELIF ATALAY İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden mezun olduktan sonra Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Küresel Şehirler ve İstanbul Araştırmaları Bilim Dalı'nda yüksek lisansını tamamladı. Agos gazetesinde muhabirlik, Bianet'te makale yazarlığı, serbest editörlük ve metin yazarlığı yaptı. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi'nde doktora programına devam ediyor.

İletişim Yayınları 3165 • Anı Dizisi 93
ISBN-13: 978-975-05-3320-4
© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFLARI Kolaj: Estukyan Arşivi, Portre: Berge Arabian
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Evrem Türköz
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ELİF ATALAY

“Fesi Düşürmeden”

Pakrat Estukyan Anlatısı

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

ELİF ATALAY 7

BAŞLARKEN 11

Tarihin görmediği 11 • Turnam Nereden Geldin?

İSTANBUL'A DOĞRU 15

EğİN 15 • Rusya-Trabzon 18 • Ya vergi ya cephe 19 •
“Buradan gidiliyor” 21 • Gülcemal 22 • “Bizim” kilise meselesi
24 • Samatya 1922 26 • Erbaa'da son haziran 29 • Sağan 30
• Hamam 32 • “Emine” 34 • Düven 36 • Haydarpasha 39 •
Vezirhan 41 • Unutmadan 44

RUMELİHİSARI 47

Yıkılanı memleketler 48 • Dizimdeki yaralar 50 • Yama 53 •
Çukur Çeşme 55

SAMATYA 59

Kalaycı Vartan 61 • Yüklük 63 • Sofra 64 • Balıkçı Tanaş 66 •
Arkadaşım Toros 68 • Samatya-Kocamustafapasha 69 •
İki film bir lira 70

TAKSİM-EMİNÖNÜ 73

Elefterya 73 • Anayasa Hamamı 75 • İsmail Amca 77 •
Âşık İhsani 80 • Çorbacı 83 • Kürkçü Han 84 • İşporta günleri 87
• Aulunun insanları 89 • “Topla çocukları” 92 •
Afişler değişirken 94 • Film trafiği 96 • Altın goller 97

OKULLAR 103

Esayan’la tanışma 103 • Meşelik Sokak 107 • Bedavacılar 108
• Ay Apartmanı 111 • Eğitim meselesi 113 • Mihitaryan 114 •
Andon Civanyan 116 • Padişahlar Albümü 118 • Mihitaryan’ı
işgal 121 • Hay Tamzara, Tamzara 123 • Ezbider 130 • Atatürk
paltosu 134 • Getronagan 135 • Kudüs günleri 140 • Parunak
143 • Varbet Dudu 145 • Soyadı hikâyesi 147 • Duvar 148

DÖNÜŞ 153

Matmazel Nanasof 153 • “Şarkı söyleyebilirim” 154 • Sayat Nova
157 • “Solcudur bu adamlar” 159 • Demirin ardı türkü 161 •
Söylenecek sözümüz var 163 • Kardeş Türküler 165 • Sözümüz
bitmedi 169 • ‘68 yazı 171 • 1977 175 • Dut ağacı 178 • Bekir
Çavuş 180 • Sinema okulu 183 • “Elebaşı” 185 • Yeniden işporta
187 • Posta Palas 190 • Şevket Başhekim 192 • 1980 195

SEVMEK 199

Flört günleri 199 • Fısıltı 202 • Nişan 203 • “Ne haliniz varsa
görün” 205 • Son kuşak 207 • Baba olmak 209 •
Bilim Laboratuvarı 211 • Sergi salonu 212 •
Fesi düşürmeden 213 • İki nefes 215

AGOS 217

“Önce devrim yapalım” 217 • “Eski Ermeni evi” 219 • Tıbrevank
ekolü 222 • Aras kurulurken 224 • “Ne demek Türkçe gazete”
225 • İlk çarşambalar 227 • Ayak sesleri 228 • “Yürür giderim”
231 • Ocak, 19 232 • “Koruyamadık” 235 • Yüz yıl sonra 237 •
Mahçupyan dönemi 238 • Hay hikâyeler 240 • Sarkis Abi 242 •
Kimsin? 245 • Gidersem 247
Unutmadan 248

VELHASIL KELAM 251

SUNUŞ

ELİF ATALAY

Tez alıőmamı İstanbul azınlıklarının kent belleği üzerine yapmaya karar verdiğimde aklıma gelen ilk isimlerden biri benim “Pakrat Abi” diye hitap ettiğim Pakrat Estukyan oldu. İstanbul Üniversitesi’nde gazetecilik öğrencisiyken stajımı yaptığım Agos gazetesinde tanıdım Pakrat Abi’yi. Sebat Apartmanı’nda geçirdiğim o ıracılık günlerimde gazetenin Ermenice sayfalarının hazırlandığı bölüm ayrı bir odadaydı. Pakrat Abi Sarkis Seropyan ile bu bölümde mesai veriyordu. Zamanla bu oda benim sık sık fikir danıőmak için uğradığım bölüm oldu. Yazı işleri toplantılarında Pakrat Abi’yi epey bir görme ve dinleme şansım da olmuştu. Sakinlięi, mütevazılığı, esirgemediği hem bilgi birikimi hem de mesleki tecrübesiyle herkes gibi benim için de kısa sürede artık “Pakrat Abi” idi.

Agos gazetesi, benim için hem gazetecilik hem de tarihte “hakikaten” neler olduğunu öğrenmem için tam bir okul olmuştu. Tarih felsefesinde sık sık karşıma çıkan o “boşlukların” neden ve nasıl olduğunu anlamaya başlamıştım. Evet, tarihin o büyük anlatısının dışında kalan, o müphem kolek-

tif belleğe nadiren sızabilen, içinden başka seslerin yükseldiği o boşluklar.

Türkiye’de 1990’lı yılların başından itibaren farklı kimliklerin görece görünür hale gelmesiyle şüphesiz tarihin de farklı bir yazımının mümkün olduğu, resmî ve kolektif belleğin neyi görüp neyi görmediği belirgin hale gelmeye başladı. Türkiye “tanıklıklar çağı” ile tanışmıştı. İstanbul ve İstanbul’un Ermeni, Rum ve Yahudi bellekleri bu yeni tarihyazımında çok önemli bir yere sahip oldu. Şehrin belleği, Türkiye belleğinin de önemli bir kısmını oluşturduğu için yoğunlaşılacak bir saha haline geldi.

Ben de bu sahayı çalışmaya karar verdiğimde, amacım İstanbul azınlıklarının o hep ya negatif ya da nostaljik uyarlarla geri çağrılan belleklerini, bu kez kentin olağan gündelik halleriyle gün yüzüne çıkartmak, öte yandan kent tarihinin alternatif anlatılarına ulaşmaktı. Bu amaçla yaptığım sözlü tarih görüşmelerinden birini de bahsettiğim gibi Pakrat Abi ile gerçekleştirdim. Yalnız bu görüşme diğerlerinden farklı oldu. En fazla iki gün süren diğer görüşmelerimin aksine Pakrat Abi ile benim bir türlü sonunu getiremediğim, hep bir devamlılıkla seyreden uzun görüşmelerimiz oldu. Dinlediklerimin hepsini tezimde kullanamayacağımı biliyordum ama her şeyi kayıt altına almaktan da vazgeçmek istemiyordum. Çünkü dinlediklerim, hem bir Anadolu hem de bir İstanbul belleği idi ve tarihyazımının aradığı insan geçmişinin somutluğunu mekân ve zaman olarak önüne seriyordu. Sonuçta Guha’nın dediği gibi anlatacak hikâyesi olan hiçbir kültür ya da toplumsal varlığın hiçbir mertebesi tarihyazımına dahil olamayacak kadar küçük ve basit değildi. Üstelik Pakrat Abi’den dinlediklerim tanıklık çağının farkında olarak ya da olmayarak yarattığı “kurban” kütünü ters yüz etmiş, benim kendi adıma insan olmanın en onurlu ve mucizevi halini görmemi sağlayan bir “direnc” ve-

sikası ortaya çıkarmıştı. Evet, azınlıkta olan her topluluğun sadece bu topraklarda değil yeryüzünün tamamında yüzyıllardır maruz kaldığı vahşet, ayrımcılık, yerinden edilme artık tarihin görmezden gelemediği olgusal gerçekler. Ancak, bu olguların büyük değer taşıyan lakin çok da altı çizilmeyen bir fenomeni olan “direnc”in de tarihte hak ettiği yeri alması gerektiği Pakrat Abi ile yaptığım bu sözlü tarih çalışmasının bir çıktısı oldu.

Dinlediklerim arasında aklımın alamadığı olaylarda hissettiğim “bununla nasıl yaşanır, baş edilir ki” duygusu, yeri daha sonra “nasıl bir kuvvetli tutunma, vazgeçmeme hali” yorumuna bıraktı. Belki de keşfedilmesi değerli olan buydu. Bu direncin altında yatan motivasyon, güçlü irade ve mücadele ruhu tarihten dışlanmış öznenin tarihe verdiği büyük bir dersti. Nihayetinde bu anlatıların bir kitapta toplanması fikri bende büyük bir heves haline geldi. Pakrat Abi ile bu fikri paylaştığımda yine o sakinliğiyle “tamam” deyince yola revan olduk.

Agos artık yeni binasına taşınmıştı. Bu binanın terasında başlayan görüşmelerimiz, kimi kez Beyoğlu’nda kimi kez de Kurtuluş’ta bir kafede devam etti. Yaklaşık bir yıldan uzun süren bu kayıtların deşifrelerini yaptıkça, anlatıda geçen olayları muhtelif arşiv kayıtlarından teyit etmek ve yine anlatıda yer alan mekânları detaylarıyla görmek kitabın farklı bir mesaisi oldu. Bu mesai içerisinde görerek en etkilendiğim yerin birazdan okurla da buluşacak olan, Eğin’de halâ yerinde duran o taş merdivenler olduğunu paylaşmak isterim. Tarihyazımının önerdiği ve benim de başvurmaktan keyif aldığım betimleme, bu türden mekânsal gözlemler neticesinde kitapta bir yazım tekniği olarak yerini aldı. Anlatıda yer alan deneyimlerin anlamlandırılmasının okuyucu açısından önemi gereği, deneyimin bağlamsal özelliklerini tamamlayıcı unsurlar olarak kullanmak elzemdi. Bu gerekli-

likten ödün vermeyerek, anlatılar kimi kez makro kimi kez de yerel, mikro bağlam içerisine yerleştirildi.

Pakrat Abi ile yaptığımız o uzun kayıtlarımız zaman zaman misafirlerin de ağırlandığı hep keyifli anlar olarak geçti, tek bir gün hariç. Yüzyıllık anlatının içerisinde Pakrat Abi'nin ara vermek zorunda kaldığı o gün, 19 Ocak 2007 tarihini konuştuğumuz gündü. Soğuk bir kış ikindisi Beyoğlu'nda bir kafede kapalı alanda oturuyorduk. O günün detaylarından bahsederken Pakrat Abi'nin ilk defa boğazı düğümlendi ve "Hadi dışarıda bir sigara içelim, devam ederiz," dedi. Ayazda, ayakta birer sigara içip masaya geri döndük. Bu yüz yıllık yolculukta unutamadığım ikinci an bu oldu.

Evet, üç kuşağın yüz yıllık ayak izini takip ettik. Anadolu'dan İstanbul'a, Rusya'dan Trabzon'a, Rumelihisarı'ndan Kurtuluş'a. Başka bir uzun yüzyıldı anlattığımız. Bu yolculuk zülfüyâre dokunmadan elbette olmazdı, lakin sürçü lisan ettik ise affola. Sözü, Pakrat Abi'ye bırakıyorum...

İstanbul, 2022